

Niina Mäenpää

Koulutuksellinen syrjäytyminen korkeakoulussa opiskelevien nuorten aikuisten uhkana

Kandidaatin tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Luokanopettaja
2019

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Koulutuksellinen syrjäytyminen korkeakoulussa opiskelevien nuorten aikuisten uhkana

(Niina Mäenpää)

Kandidaatin tutkielma, 28 sivua

Elokuu 2019

Tämän kandidaatintyön tarkoituksena on perehtyä koulutukselliseen syrjäytymiseen korkeakoulu asteella systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kautta. Tavoitteenani on pyrkiä määrittelemään koulutuksellisen syrjäytymisen käsitettä ja tutustua lyhyesti sen ehkäisytöihin. Lisäksi haluan selvittää, miten koulutuksellinen syrjäytyminen näkyy korkeakoulussa. Aiheen valintaan vaikuttivat sen ajankohtaisuus, yhteiskunnallinen merkittävyys sekä oma henkilökohtainen mielenkiintoni.

Syrjäytyminen on prosessimaisesti kehittyvä ilmiö, jossa yksilö joutuu jonkun asian ulkopuolelle. Syrjäytyminen voi tapahtua totaalilla tasolla normaaliksi kuvaillun elämän kentiltä, tai vain joiltain elämän osa-alueilta kuten työmarkkinoilta, sosiaalisista suhteista tai koulutuksesta (Siljander, 1996). Syrjäytymisen kohdalla puhutaan yleensä myös kasautuneista ongelmista, jotka ajavat yksilön kohti totaalista syrjäytymistä. Koulutuksellisen syrjäytymisen kohdalla puhutaan koulutuksen kentältä ulosjäämisestä ja tämä voi tapahtua joko vasten yksilön tahtoa tai yksilön vapaasta tahdosta (Ursin, Rautopuro & Välimaa, 2011).

Koulutuksellista syrjäytymistä on tutkittu, mutta kirjallisuuskatsaus paljasti, että useimmiten tutkimuksen kohteena ovat koulutuksen alemmat asteet. Kuitenkin julkinen keskustelu on nostanut huolen myöhemmän koulupolun osalta, jossa kohteena ovat 15-29-vuotiaat nuoret aikuiset. Nuoruusiän sanotaan pitkittyneen koulutuspolkujen pidentymisen takia ja aikuisuudesta on tehty enemmän teoreettinen käsite, sillä korkeakoulutetut valmistuvat yleensä noin 30-vuotiaina (Komonen, 2001). Tällöin töihin kiinnittyminen, perheen perustaminen ja muut aikuisuuden virstanpylväät, jäävät saavutettaviksi myöhemmälle iälle. Nuoriin tunnutaan kohdistettavan paljon odotuksia, eivätkä ne välttämättä istu enää nykymaailmaan, jossa eletään pidempään ja korkeakoulutus on avoin suuremmalle osalle ihmisistä eikä vain eliitin oikeus.

Avainsanat: Syrjäytyminen, koulutuksellinen syrjäytyminen, korkeakoulusta syrjäytyminen, myöhäisnuoruus, aikuisuus, syrjäytymisen ehkäisy

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Teoria	6
2.1	Syrjäytyminen.....	6
2.2	Koulutuksellinen syrjäytyminen	8
2.3	Myöhäisnuoruudesta varhaisaikuisuuteen	10
2.4	Syrjäytymistä vastaan	11
3	Tutkimusmenetelmät	13
4	Tulokset	15
4.1	Mitä koulutuksellinen syrjäytyminen on?.....	15
4.2	Miten koulutuksellista syrjäytymistä on pyritty ehkäisemään?	18
4.3	Miten koulutuksellinen syrjäytyminen näkyy korkeakoulussa?	20
5	Yhteenveto ja pohdinta	22
	Lähteet	26

1 Johdanto

Tutkielmani aihe kumpuaa niin mediassa nähdyistä puheenaiheista, kuin henkilökohtaisista intresseistä. Koulutuksella on suhteiden lisäksi iso merkitys työsaannissa ja koulutus on avainasemassa myös silloin kun mietitään, miten nuori haluaa rakentaa elämäänsä ja löytää omaa polkuaan. Koulutuksellista syrjäytymistä koskevat artikkelit ovat nähdäkseni lisääntyneet viime aikoina, ja asia on puhututtanut myös kansaa niin keskustelupalstoilla kuin artikkeleiden kommenttikentissä. Artikkelit ovat koskeneet esimerkiksi Suomen jatkokoulutusten pääsykokeiden valikoituvuutta (Siironen, 2019). Siironen (2019) artikkelissa todetaan myös, että vain neljännes toisen asteen koulutuksesta valmistuneista onnistuu jatkamaan korkeakoulutukseen heti valmistumisen jälkeen.

Muita huolenaiheita ovat esimerkiksi se, että ne, jotka eivät panosta koulutuksellisiin valintoihin, kuten vaikkapa ylioppilaskirjoituksissa kirjoitettavien aineiden valitsemiseen, jäävät niin sanotusti ”rannalle ruikuttamaan”. Tilanne voi olla myös se, että tulevaisuuden urasta ei ole vielä käsitystä, joten kirjoitettavia aineita ei osata valikoida. Koulutus tuntuisi olevan menossa siihen suuntaan, että nuoren pitäisi alkaa suunnitella tulevaisuuttaan viimeistään yläasteen alussa, mutta hyvin harvalla alle 15-vuotiaalla on tietoa siitä, mitä he haluaisivat elämässään tehdä. Tulen perehtymään kehityspsykologian kautta tähän aiheeseen myöhemmin, kun mietin nuoriin kohdistettuja odotuksia ja sitä, mihin elämänkohtaan valinnat painottuvat.

Syrjäytyneistä puhuttaessa kuulee yleensä varsin leimaavaa puhetta. Syrjäytyneet ovat jollain tapaa hävinneet elämänkenttien kilpailuissa ja jo tämä aiheuttaa leimaavaa kaikua termin käytölle. Tällainen näkökulma mielestäni ruokkii sitä käsitystä esimerkiksi koulutuksellisen syrjäytymisen prosessiin joutuneista, että syy olisi yksilössä itsessään eikä heillä ole motivaatiota eikä halua tilansa ja asemansa parantamiseen. Koulutuksellisen syrjäytymisen prosessiin voi joutua sellainenkin, joka on jo päässyt koulutukseen, mutta jostain syystä opiskeluun ei olla syystä tai toisesta päästy kiinnittäytymään. Tällaisesta esimerkkinä käy vaikkapa tilanne, jossa hakija on päässyt jatkokoulutukseen ensikertalaisikiintiössä, mutta ala on huomattu itselle vääräksi. Ensikertalaisikiintiö otettiin mukaan korkeakoulujen hakusysteemiin vuonna 2016, ja se tarkoittaa että, ensimmäistä korkeakoulupaikkaa hakeville on varattava koulutuspaikkoja ja tuettava näin ensihakijoita (Opetushallitus, 2019). Koulutus joko käydään loppuun tai se keskeytetään, mutta ensikertalaiskortti on menetetty ja tällöin

hakija ei ole pääprioriteetti ryhmässä hakijakuntaan nähden. Tällöin uuteen koulutukseen pääseminen vaikeutuu huomattavasti ja yksilö saattaa joutua tyytymään alempaan koulutusasteeseen tai työtehtäviin. Puuttuva korkeampi koulutus voi myös aiheuttaa yksilölle myöhemmin sen, että uralla eteneminen pysähtyy.

Olen rajannut tarkasteluni nimenomaan korkeakoulu tasoon siksi, että muuten tutkielmani olisi kandidaatin työksi liian laaja. Lisäksi päädyin pohtimaan pääasiassa korkeakoulussa opiskelevien opiskelijoiden syrjäytymistä ja miten se näyttäytyy itse koulutuksessa. En tule erittelemään eri alojen koulutuksia, vaan pysyn yleisesti korkeakoulujen tarkastelussa. Olen kuitenkin tietoinen siitä, että koulutusalat ovat keskenään hyvinkin erilaisia.

2 Teoria

Tässä luvussa pyrin selvittämään tutkimukseni keskeiset käsitteet sekä selventämään kehityspsykologisia kohtia siitä elämänvaiheesta, johon keskityn.

2.1 Syrjäytyminen

Puhuttaessa syrjäytymisestä on oltava tarkkoja, sillä käsite on varsin laaja ja ihmisten keskusteluissa syrjäytymisen termi on saanut myös lisää vivahteita, jotka viittaavat muun muassa köyhyyteen. Syrjäytymisen käsitettä on tarkasteltu eri näkökulmista myös eri tieteenalojen sisällä, mutta yhteistä kaikille määritelmille on, että syrjäytyneen ihmisen elämänhallinta on heikentynyt (Ursin, Rautopuro & Välimaa, 2011). Lähtökohtaisesti syrjäytymisen käsitteestä on alettu puhua suomenkielellä 1970-luvulla, ja käsite on peräisin ruotsin kielen sanasta *utslagning*, joka kääntyy sanaksi *uloslyönti*. Termiä käytettiin tuolloin työmarkkinoista puhuttaessa, ja syrjäytynyt ihminen oli yleensä työtön, työkyvytön tai varhain eläköitynyt (Vilppola, 2007). Sittemmin syrjäytymisen termi on laajentunut ja yleisesti puhuttaessa, termi sisältää käsityksen ihmisen hyvinvoinnin ongelmista ja sosiaalisista yhteisöistä karsiutumisen muodot. Syrjäytymisen huolen kohteena eivät ole vain työelämän ulkopuolella olevat, vaan listaan on lisätty myös köyhät, päihteidenkäyttäjät, asunnottomat, mielenterveysongelmaiset sekä ilman riittävää huolenpitoa elävät lapset ja nuoret (Lämsä, 2009).

Siljander (1996) määrittelee syrjäytymistä suhdekäsitteenä perustellen asiaa sillä, että syrjäytymistä ei ole hedelmällistä määritellä tilana tai olomuotona. Syrjäytyminen tarvitsee syrjäytymiskohteen eli asian mistä syrjäydytään, ja tällainen voi olla esimerkiksi yhteiskunta. Yksinkertaisuudessaan syrjäytyneeksi voidaan Siljanderin (1996) mukaan lukea esimerkiksi historiallisena esimerkkinä kuinka totalitaarisen Neuvostoliiton aikaan, toisinajattelijat nähtiin syrjäytyneinä. On siis olemassa jonkinlainen kehys, jonka ulkopuolelle jäävät luetaan syrjäytyneiksi. Tämä määritelmä on kuitenkin Siljanderin (1996) omien sanojen mukaan muodollinen ja jättää täten avoimeksi sen, mikä on itse syrjäytyjän asema, koska esimerkiksi alakulttuurin edustajat, eivät välttämättä täytä syrjäytyneisyyden ehtoja, vaikka alakulttuurin elintavat poikkeaisivatkin valtakulttuurista. Siljander (1996) esittää täten kaksi ehtoa, joiden on täytyttävä syrjäytymisestä puhuttaessa. Ensimmäinen ehto sisältää yksilön subjektiivisen kokemuksen, elämänhallinnan kadottamisen, sekä siihen liittyvän

vieraantumisen ja ulosajautumisen keskeisiltä yhteiskunnallisilta kentiltä. Toinen ehto sisältää yksilöllisen ja yhteisöllisen valtakulttuurin ristiriidan, joka kuvaa yksilön ja yhteiskunnan välistä kriisiä (Siljander, 1996).

Koska syrjäytyminen on käsitteenä laaja, termin selittäminen ja sen tarkastelun näkökulma on selitettävä syrjäytymistä jollain tapaa tutkivissa tutkimuksissa (Siljander, 1996). Köyhyydestä ja huono-osaisuudesta puhuttaessa on myös käytetty syrjäytymisen termiä, jolloin Rintasen (2000) mukaan yleensä tarkoitetaan sosiaalista syrjäytymistä. Tällöin puhutaan prosessimaisesta syrjäytymisestä yhteiskunnasta sekä normaaliksi katsotusta elämäntavasta (Rintanen, 2000). Jahnukainen (1999) muistuttaa kuitenkin siitä, ettei työttömäksi tai koulutusta vaille jääminen välttämättä tee kenestäkään syrjäytyneitä, sillä muu elämä voi tästä huolimatta jatkua entisellään tai jopa parempana kuin ennen. Tämä ei kuitenkaan Jahnukaisen (1999) mukaan tarkoita sitä, että syrjäytymisestä ja sen osa-alueista ei tulisi kantaa huolta. Sillä esimerkiksi koulutuksellinen syrjäytyminen, jota avaan myöhemmin, voi johtaa esimerkiksi työmarkkinoilla syrjäytymiseen ja sen kautta niin sanottuun täydelliseen syrjäytymiseen (Siljander, 1996). Tässä on näkyvillä se, että syrjäytyminen on prosessi, joka etenee ellei siihen puututa ajoissa.

Takala (1992) puhuu ”kouluallergiasta”, jolla hän tarkoittaa muun muassa niitä yksilöitä, joilla on vahvaa koulu- ja koulutuskielteisyyttä. En kuitenkaan ole suuntaamassa tarkasteluani syvemmin muun muassa Takalan kuvaamiin yksilöihin, sillä mielenkiintoni kohdistuu enemmän niihin, joilla koulutukseen suhtautuminen on myönteisempi ja koulutuksen ulkopuolelle jääminen ei ole täysin kiinni esimerkiksi koulunkäynnin vaikeudesta. Syrjäytyminen on terminä leimaava, ja siksi siihen on mielestäni suhtauduttava asiallisesti. Lämsä (2009) perustelee termin leimautuvuutta esimerkiksi sillä, että syrjäytyneistä puhuttaessa puhe on yleensä jollain tapaa häviäjistä ja jopa ”luusereista”.

Aina tilanne ei kuitenkaan ole tällainen ja yksilöllä on kovastikin motivaatiota tilanteensa korjaamiseen. Lämsä (2009) toteaa myös, että vaikka yksilön tilanne täyttäisi syrjäytymisen kriteerejä, yksilön tilanne ei välttämättä ole samanlainen muiden samassa tilanteessa olevien kanssa. Tällöin esimerkiksi korkeakouluopintonsa keskeyttänyttä yksilöä ei välttämättä voida kutsua syrjäytyneeksi, sillä hän voi olla siirtynyt esimerkiksi työelämään tai toisiin opintoihin toisella alalla tai toisella koulutusasteella. Korkeakoulututkinto ei ole jokaisessa ammatissa pakollinen, mutta sen puuttuminen voi esimerkiksi vaikuttaa yksilön uralla etenemismahdollisuuksiin (Ursin ym., 2011).

2.2 Koulutuksellinen syrjäytyminen

Koulutuksellisessa syrjäytymisessä syrjäydytään nimenmukaisesti koulutuksesta. Koulutuksen ulkopuolelle on jääty joko keskeyttämisen vuoksi, koulutukseen hakemattomuuden vuoksi tai sitten hakukohde on haastava ja hakijamäärä on iso, minkä vuoksi kilpailu on kovaa (Ursin ym., 2011). Vilppolan (2007) mukaan peruskouluiässä koulutuksesta syrjäytyminen voi aiheuttaa paljon negatiivisia muutoksia nuoren elämässä, ja vaikeuttaa jopa paikan löytämistä ympäröivässä yhteiskunnassa, rajaten myöskin vaihtoehtoja. Tämä on ymmärrettävää, sillä suomalainen yhteiskunta korostaa koulutuksen merkitystä. Siljanderin (1996) mukaan, koulutus on myös yksi keskeisimmistä sosiaalisista instituutioista, jonka kautta kiinnittäydytään ympäröivään yhteiskuntaan. Tämän vuoksi koulutuksen kentältä syrjäytyminen vaikuttaa myöskin siihen, että syrjäytyminen voi uhata myös muillakin kentillä.

Koulutusjärjestelmän kehitys Suomessa on yrittänyt luoda Siljanderin (1996) mukaan sosiaalista tasa-arvoa sekä integraatiota. Sen lisäksi Siljander (1996) toteaa kasvatusta määriteltessään sen olevan sosialisaatiota sekä vallitsevan kulttuurin sekä yhteiskuntamuodon kritiikkiä. Viimeisenä mainitussa Siljanderin (1996) mielestä on epäonnistuttu, sillä hän ei koe, että sellaisella kritiikillä, joka kohdistuu esimerkiksi traditioksi muodostuneisiin epämielekkäisiin käytänteisiin, ei ole tilaa koulussa, jossa vaalitaan muun muassa yhdenmukaisuutta. Tällä hän koettaa ilmaista, että syrjäytymisen uhka koulussa ei välttämättä kaadu vain alamarginaalille, vaan kyse on koko koulutusjärjestelmämme makro- sekä mikrotasolle asti ulottuvasta kriisistä (Siljander, 1996). Vaikka syrjäytymistä on pyritty ehkäisemään pedagogisilla keinoilla sekä koulutusta koskevilla päätöksillä, voidaan silti olettaa, että osa näistä keinoista altistaa yksilön syrjäytymiselle (Siljander, 1996).

Korkeakouluista ja syrjäytymisestä puhuttaessa huolehditaan taasen esimerkiksi siitä, että opintoihin ei olla päästy kiinni (Ursin ym., 2011). Joko koulutuksen ovet eivät ole avautuneet, tai sitten sisään päässyt opiskelija kokee vaikeuksia uudessa ympäristössä. Korkeakoulussa esimerkiksi vastuu omista opinnoista on isompi, kuin edeltävillä koulutusasteilla. Jos mennään ajassa huimasti taaksepäin aikaan, jolloin korkeakoulut olivat avoimia vain pienelle osalle väestöstä, syrjäytymisen ongelmaa ei silloin tunnustettu, sillä töitäkin riitti kaikille, oli koulutusta tai ei (Ursin ym., 2011). Nyt myös ulkomailla pääosin ennen niin sanotut ”valkoiset” yliopistot, ovat avoimia kaikille ja yliopistot tekevät työtä multikulttuurisen korkeakoulun eteen (Brown, 2002).

Korkeakoulujen yleistymisestä käytetään myös termiä massoituminen, joka kuvastaa tilannetta, jossa suurin osa ikäluokasta opiskelee korkeakoulussa (Ursin ym., 2011). Tämä tarkoittaa syrjäytymisen osalta, että kun korkeakoulut eivät olekaan enää vain tietyn väestön oikeus, korkeakoulututkinto ei takaakaan enää etuoikeutettua asemaa työmarkkinoilla eikä yhteiskunnassa. Samaan aikaan tutkinnoista on tullut välttämättömiä ehtoja, jotta hakija ylipäätään hyväksytään työtehtävään, ja tämä taas aiheuttaa kiivaita kilpailutilanteita hakijoiden kesken (Ursin ym., 2011). Kilpailutilanteita syntyy myös koulutuksiin hakevien ihmisten kesken, sillä korkeakoulutus on joillain aloilla, esimerkiksi luokanopettajan alalla, välttämätön. Syrjäytyminen korkeakoulusta voi näyttäytyä esimerkiksi niin, että korkeakouluun jäädytään niin sanotusti ”varastoitumaan” eli odottamaan vaikkapa sopivaa työpaikkaa niin että opintoja ei juurikaan enää suoriteta (Ursin ym., 2011). Ursinin ja kollegoiden (2011) mukaan, korkeakoulujen massoituminen voidaan nähdä osasyynä korkeakoulutuksesta syrjäytymiselle, sillä nykyään korkeakoulututkinto ei välttämättä takaakaan suoraa siirtymistä työelämään.

Kuten nyt on tullut ilmi, syrjäytymistä korkeakouluasteen piirissä voidaan tarkastella monella tapaa. Sitä voidaan tarkastella koulutuksen sisältä käsin, jolloin opinnot eivät etene tai niihin ei olla pystytty kiinnittymään. Toisaalta syrjäytymistä on tarkasteltu myös siitä näkökulmasta, jossa koulutukseen ei olla päästy sisälle, esimerkiksi kovan kilpailun vuoksi. Korkeakoulusta syrjäytymistä on yleensä tarkasteltu juurikin opintoihin kiinnittymisen vaikeuden kautta sekä opintojen keskeyttämisen kautta.

Koulutuksellista syrjäytymistä tutkiessa törmää myös termiin ”valikoituminen” ja kyseistä termiä on nähty käytettävän esimerkiksi pääsykokeita koskevissa artikkeleissa, mutta se on myös hyvin yleinen termi esimerkiksi terveyttä koskevissa keskusteluissa (Rintanen, 2000). Voidaan puhua terveyteen perustuvasta sekä sosiaalisesta valikoitumisesta, lisäksi valikoitumisessa erotellaan toisistaan suora sekä epäsuora valikoituminen, joista jälkimmäistä käytetään eniten, kun yritetään selittää valikoitumisprosesseja (Rintanen, 2000). Tämä johtuu Rintasen (2000) mukaan siitä, että suorassa valikoituvuudessa hyväksytään vaikkapa terveydellisten syiden ja sosiaalisen aseman välisen syy-seuraus-suhteen, kun taas epäsuoravalikoituminen esittää kolmannen muuttujan vastuulliseksi terveyden ja sosiaalisen aseman välisessä vaihtelussa. Tällainen kolmas muuttuja, voi olla esimerkiksi nuorisokulttuuri (Rintanen, 2000).

2.3 Myöhäisnuoruudesta varhaisaikuisuuteen

Koska tutkielmani keskittyy korkeakouluihin, on syytä avata hieman ikäryhmää, jota tutkielmani aihe koskettaa. Käyn sitä läpi tässä alaluvussa vähän laajemmin, sillä kuten tullaan huomaamaan, tarkasteluni kohderyhmä ei ole iältään täysin homogeeninen. Koulupolun loppuelämää koskevat päätökset tehdään yleensä 15-16 vuoden iässä, mutta käytännössä se tapahtuu myös vasta lukion tai ammattikoulun jälkeen noin 20 ikävuoden kohdalla. Tähän on mahdollisesti tulossa pientä muutosta, sillä hallitus on näillä näkymin nostamassa oppivelvollisuuden ikärajaa 18 ikävuoteen (Natri & Tiessalo, 2019). Tämä voi joidenkin osalta tarkoittaa sitä, että loppuelämän koulutusta koskevat päätökset painottuvat toisen asteen jälkeiseen elämään ja siksi koen, että tutkielmani ikäryhmä sisältää myöhäisnuoruuden sekä aikuisuuden siirtymisen iän. Ikähaarukassa kohderyhmäni olisi täten 20-30 vuotiaat nuoret aikuiset, sillä esimerkiksi nuorisopalvelujen nuorisotakuun ikäraja on tällä hetkellä 29 vuotta (Nuorisotakuu, 2019).

Nuoruuden katsotaan pidentyneen peruskoulun jälkeisen koulutuksen vuoksi, sillä esimerkiksi työelämään siirtyminen, jota voidaan pitää aikuisuuden saavuttamisena, ei ole mahdollista ilman riittävää koulutustaustaa, joka saavutetaan yleensä 20-25 vuotiaana (Komonen, 2001). Nuoruus itsessään on kuitenkin monitulkinnallinen asia ja sitä voidaan tulkita monen eri näkökulman kautta. Esimerkiksi yhteiskunnallisesta näkökulmasta nuoruus nähdään abstraktina tilana, joka on kuitenkin tarkoin kontrolloitu sekä normitettu ja jolla on kuitenkin konkreettiset rajat, paikat sekä mahdollisuudet (Komonen, 2001). Komosen (2001) mukaan, nuoruudesta aikuisuuteen siirtymisen tutkiminen, tutkii samalla nuoriin kohdistettuja odotuksia sekä nuorten tasapainoilua yhteiskunnallisessa tilassa ja siellä tapahtuvia oletettuja törmäyksiä.

Nuoruuden sekä aikuisuuden rajaa voidaan tarkastella niin, että ammattiin valmistuminen sekä siitä työelämään siirtyminen, kertoo aikuisuudesta (Komonen, 2001). Lisäksi voidaan puhua juridisesta, kehityspsykologisesta tai esimerkiksi kulttuurisesta aikuisuudesta (Rinne, Haltia, Nori & Jauhiainen, 2008) Jos työelämään astumista pidetään symbolina aikuisuudesta, pidentynyt koulutuspolku voitaisiin nähdä pidentyneenä nuoruutena (Komonen, 2001). Komonen (2001) toteaa myös, että aikuisuus ja sen saavuttaminen, ovat muuttuneet yhä vain teoreettisemmiksi, pidentyneiden koulutuspolkujen kautta. Tämän on huomannut myös Toiviainen (2019), joka toteaa matkan nuoruudesta aikuisuuteen olevan nykyään ”jojoilevaa” epävarmaa liikettä, jossa on myös äkkinäisiä notkahduksia.

Nuoruuden ollessa lapsuuden viimeinen vaihe, se pitää sisällään koko loppuelämää koskevia sitoumuksia, joihin nuori joutuu jopa kiireellisellä tahdilla (Erikson, 1983). Erikson (1983) toteaa myös, että tässä vaiheessa lapsuuden leikillisuus ja nuoruudelle ominainen kokeellisuus, loistavat poissaolollaan. Komosen (2009) mukaan peruskoulun päättövaiheessa olevien nuorten haastatteluissa on vahvistunut havainto siitä, että moni kokee 15-vuotiaana olevansa liian kokematon tai kypsymätön päättämään koulutusvalinnoista. Kyseisellä valinnalla on vaikutusta pitkälle elämään, joten ei ole ihme, että asiaa halutaan pohtia pitempään. Moni on myös kokenut, että itse koulu antaa vain minimaalisen vähän apua ammatinvalintaan (Komonen, 2001).

2.4 Syrjäytymistä vastaan

Koulutuksellinen syrjäytyminen, sekä sen muut muodot, on onneksi tunnistettu ongelmaksi yhteiskunnassamme ja sitä varten on kehitetty monenlaisia tukitoimia. Tukitoimien kehittämiseksi on tuotettu esimerkiksi erilaisia hankkeita, joita tutkimalla on saatu konkreettista tietoa mikä auttaa nuoria heidän tilanteissaan parhaiten. Pohja sekä reunaehdot tukitoimille tulevat poliittisista diskursseista, joissa määritellään yhteiskunnallisia ja koulutus-, työvoima- ja hyvinvointipoliittisia intressejä ja odotuksia nuorten elämän- ja urasuunnitteluille (Toiviainen, 2019). Olennaista syrjäytymisen ehkäisemiselle sekä sen hoidolle on, että syrjäytymisen prosessiin puututaan ajoissa (Poukkanen & Veivo, 1996).

Nuorten ohjaaminen koulumaailmassa ei ole uusi asia vaan esimerkiksi opinto-ohjaajat tekevät sitä työssään päivittäin ohjatessaan nuoria valitsemaan reittejä elämänpolullaan. Yhteistä erilaisille ohjauksille onkin se, että ne toteutuvat yleensä organisaation tai jonkin taustainstituution puitteissa (Toiviainen, 2019). Toiviaisen (2019) mukaan ohjaukseen ei kuitenkaan aina panosteta tarpeeksi henkilökohtaisesti ja valinta koulutuspoluista esitetään nuorille niin että kyse on päällimmin omista toiveista, taidoista ja tahdosta, jolloin rakenteelliset tekijät valintojen taustalla jätetään mainitsematta. Henkilökohtaisen ohjauksen päämääränä ei välttämättä ole aina jatko-koulutuspaikka tai oppisopimuskoulutus, vaan kohteena voi olla myös se, että ohjausta saava nuori saadaan itsenäistymään (Poukkanen & Veivo, 1996).

Poukkanen ja Veivo (1996) esittelevät tekstissään Merikosken ammattioppilaitoksen ammatilliseen koulutukseen valmentavan AKVA-linjan, joka on suunnattu sellaisille nuorille, joilla on jokin vamma tai rajoite, joka rajoittaa ja tulee jatkossakin rajoittamaan jollain tapaa

nuoren elämää ja valintoja. AKVAn tavoitteita ovat muun muassa nuoren elämäntilanteen selvittäminen niin, että hänen kykynsä, toiveensa sekä vammansa tuodaan realistiseen synteisiin (Poukkanen & Veivo, 1996). Ohjauksen kautta Poukkasen ja Veivon (1996) mukaan AKVAn pyrkimyksinä on myös lisätä nuorten elämäntaitoja sekä yleissivistystä. Nykyään samankaltaisella idealla kulkee ammatilliseen koulutukseen valmistava VALMA-niminen koulutus. Koulutuksen kohderyhmää on laajennettu koskemaan ensisijaisesti toisen asteen tutkintoa vaille oleville perusopetuksen päättäneitä nuoria, mutta hakukelpoisiksi ilmoitetaan myöskin aikuiset ja maahanmuuttajataustaiset henkilöt (Opintopolku, 2019).

Toiviainen (2019) käsittelee väitöskirjassaan tutkimusta, joka toteutettiin Pohjois-Karjalan Nuorten tuki -hankkeen ja sen Ohjaamon sekä Avoimen ammattiopiston ympäristössä. Tutkimukseen osallistui 17 nuorta, jotka olivat hakeutuneet Ohjaamon palveluihin kukin mitään reittiä. Ohjaamoja, jotka palvelevat pääasiassa 16-29 vuotiaita nuoria, perustettiin ympäri maata ja ne yleistyivät Nuorisotakuun tuomien muutosten kautta, joka toteutettiin Kataisen hallituksen aikana (Toiviainen, 2019).

3 Tutkimusmenetelmät

Tutkielma toteutetaan systemaattisena kirjallisuuskatsauksena. Salmisen (2011) mukaan systemaattinen kirjallisuuskatsaus tiivistää jo tehtyjä tutkimuksia, luoden samalla johdantoa seuraaviin tutkimuksiin, joka tämän työn yhteydessä tarkoittaa pro gradu-tutkielmaa, jossa mahdollisesti jatkan samasta aiheesta. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus voi myös mahdollisesti nostaa esiin uusia tutkimustarpeita, joiden voidaan kokea olevan hyödyllisiä yhteiskunnallisesti (Salminen, 2011). Eritoten tästä syystä valitsin juuri systemaattisen kirjallisuuskatsauksen, sillä pro-gradun tutkielman aiheeni ei ole vielä näillä näkymin rakentunut, joten toivon että tämä kandidaatin tutkielma nostattaisi jotain selkeitä aiheita, joita voisi lähestyä empiirisellä tutkimuksella.

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus alkaa Salmisen (2011) mukaan aiheen rajauksella, joka tässä työssä tarkoittaa keskittymistä koulutukselliseen syrjäytymiseen. Aihetta kuitenkin vielä rajataan tarkemmaksi ja tässä työssä rajattiin huomio korkeakoulussa esiintyvään koulutukselliseen syrjäytymiseen. Hakutermeinä käytettiin muun muassa seuraavia: koulutuksellinen syrjäytyminen, syrjäytyminen, educational exclusion, alienation, korkeakoulu, higher education. Tietokantoina toimivat muun muassa ERIC, Google Scholar, ProQuest sekä Oula-Finna. Tulokset olivat tietokantojen välillä osaksi päällekkäisiä, mutta se oli odotettavaa ja korosti sitä, että artikkeleihin oli viitattu paljon.

Seuraavaksi Salmisen (2011) mukaan pohditaan sitä, miltä aikaväliltä aineistoa halutaan kerätä. Pyrin tässä työssä painottamaan uudehkoja julkaisuja, mutta osaksi jouduin käyttämään vanhempaa materiaalia, joka ei kuitenkaan osoittautunut huonoksi ratkaisuksi. Tästä paljastui esimerkiksi se, että aihe on herättänyt huolta tutkijoissa, jo ennen kuin se nousi merkittäväksi aiheeksi yhteiskuntaa koskevissa keskusteluissa. Tulosten ja päätösten teon pitäisi systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa olla todistusaineistoon perustuvia, ja siihen olen pyrkinyt tulokappaleessani (Salminen, 2011).

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Mitä koulutuksellinen syrjäytyminen on ja miten sitä on pyritty ehkäisemään?
2. Miten koulutuksellinen syrjäytyminen näkyy korkeakoulussa?

Tutkimuskysymykset olivat tutkielman alussa hieman erilaiset, mutta rajaamisen sekä aineistoon tutustumisen kautta, ne pääsivät lopulliseen muotoonsa. Kun kyseessä on väljä

aihe, niin kuin omanikin on, kirjallisuuteen perehtyminen voi olla hyvä apu aiheen rajaamisessa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009). Erilaisten katsausten kautta voi saada vinkkejä, miten ilmiötä kannattaisi tarkastella ja kun kyseessä on kirjallisuuskatsaus, niin lähteiden löytäminen on suhteellisen tärkeää. Tutkimuskysymyksien muokkaaminen johtui myös siitä, että muokattuina aineisto vastasi niihin paremmin. Vanhat kysymykset pidetään kuitenkin tallessa, jos niitä lähdetäisiin työstämään esimerkiksi pro-gradussa.

Kirjallisuuskatsauksessa, jossa ei kerätä empiiristä aineistoa tai tutkita oikeita ihmisiä, ei tarvitse miettiä esimerkiksi haastateltavien yksityisyyttä tai muita yksilöitä suojaavia käytänteitä. Kirjallisuuskatsauksen eettisyys varmistuu kuitenkin esimerkiksi niin, että tutkielmassa otetaan huomioon muiden tutkijoiden työt sekä saavutukset, esimerkiksi viittaamalla niihin asianmukaisesti ja kunnioittaen niitä (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2013). Tämän lisäksi on pyrittävä hallitsemaan tieteenalan käsitteitä, sekä kirjaamaan mahdollisia tuloksia mahdollisimman hyvin ja kattavasti, jotta tutkimuksen luotettavuus olisi korkea (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2013).

4 Tulokset

Tässä luvussa käydään läpi aineiston pohjalta löytyneitä vastauksia luvussa kolme esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Kuten todettiin, tutkimuskysymyksiä muokattiin tutkielman aikana niin, että aineisto vastaisi niihin paremmin. Ensimmäinen kysymys on kaksiosainen, joten olen jakanut vastauksen kahteen alalukuun luettavuuden parantamiseksi.

4.1 Mitä koulutuksellinen syrjäytyminen on?

Lämsä (2009) on tarkastellut tekstissään Jyrkämän (1986) luomaa taulukkoa (Taulukko 1) syrjäytymisen ulottuvuuksista. Taulukossa on nähtävillä myös koulutuksellinen ulottuvuus, ja taulukkoon on lisätty sen alueet, sisällöt, mekanismit, syyt ja taustatekijät sekä seuraukset. Taulukko on hyvin suoraviivainen ja esittää esimerkiksi syrjäytymisen syyt ja seuraukset varsin selkeinä, vaikka todellisuudessa ne eivät Lämsän (2009) mukaan sitä välttämättä ole. Myös Jyrkämä (1986) toteaa että syrjäytymisen yksittäiset syyt ovat jopa mahdottomia hahmottaa, mutta ulottuvuuksien tarkastelu kuitenkin auttaa käsitteellistämisessä sekä antaa konkretiaa syrjäytymisen tarkasteluun tutkimuskohteena.

Taulukko 1. Syrjäytymisen ulottuvuudet (Jyrkämä, 1986; Lämsä, 2009)

Ulottuvuudet	Koulutukselliset	Työmarkkina	Sosiaalinen	Vallankäytöllinen	Normatiivinen
Alueet	Koulutusinstitiutiot	Työmarkkinat ja työelämä	Perhe ja lähiyhteisöt	Yhteiskunnalliset vaikutuskanavat	Julkisuus, kansalaismielipiteet
Sisällöt	Tietojen, taitojen ja valmiuksien vähäisyys tai puuttuminen	Työn sisällyksetömyys, huonot työolot, työttömyys tai sen uhka	Siteettömyys, ystävättömyys, sivullisuus	Vallan ja vaikutusmahdollisuuksien muuttuminen	”Normaalisuuden” rikkominen
Mekanismit	Valikoiminen ja valikoituminen eri koulutusaloille ja -tasoille	Valikoituminen huonoihin työmarkkina-asemiin urautuminen työttömäksi	Avioerot, eristäminen ja eristyminen lähiyhteisöstä	Joutuminen vallankäytön ja kontrollin erityiskohteeksi	Leimaantumisen ja leimaaminen poikkeavaksi ”normin rikkojaksi”
Syyt ja taustatekijät	Kilpailu koulutuspaikoista, ”koulutuskulttuuri”, yksilölliset resurssit	Työmarkkinoiden ja työelämän muutokset	Perheen ”kriisi”, lähiympäristöjen murenemisen	Vallankäytön monimutkaistuminen, kontrollin yhteiskunnallistuminen ja kontrollikoneistojen kasvu	Yhteiskunnallisen ilmapiirin koveneminen
Seuraukset	Resurssien vähäisyys kovenevassa kilpailussa	Toimeentulon, terveyteen ym. liittyvät ongelmat	Primaarin sosiaalisen tuen ja kontrollin heikkeneminen	Vähäiset mahdollisuudet itseä koskeviin päätöksiin	Itseleimaaminen, identiteettiongelmat

Koulutuksellisen syrjäytymisen sisällöiksi taulukko (Taulukko 1) ilmoittaa tietojen, taitojen ja valmiuksien vähäisyyden tai puuttumisen. Tämä menee yksiin Lämsän (2009) tekstissä ilmenneeseen tulkintaan, jossa syrjäytyneet nähdään jollain tapaa kilpailun hävinneinä. Mekanismeiksi on merkitty valikoiminen ja valikoituminen eri koulutusaloille ja -tasoille. Peruskoulun päättäneillä on yleensä vaihtoehtoina ammatillinen koulutus tai lukio. Valintaan voivat vaikuttaa esimerkiksi perheen koulutustausta, sillä esimerkiksi lukio saattaa olla valintana itsestänselvyys korkeakoulutaustaiselle nuorelle (Komonen, 2001). Syiksi ja taustatekijöiksi on kirjattu kilpailun koulutuspaikoista, ”koulutuskulttuurin” sekä yksilölliset resurssit. Yksilöllisistä resursseista puhuu myös Toiviainen (2019), joka kohtasi nuoria haastatellessaan sen, että nuorten resursseihin pääsyä voivat säädellä esimerkiksi merkittävät

perhetapahtumat. Se, tuottavatko tapahtumat haasteita vai mahdollisuuksia, on kiinni siitä mistä tapahtumasta on kyse. Esimerkiksi vanhempien kautta saatu työpaikka voi antaa mahdollisuuksia resursseihin kiinnittymiseen ja hankkimiseen, kun taas esimerkiksi vanhemman alkoholisoituminen voi taas tuoda siihen haasteita (Toiviainen, 2019).

Seurauksiksi ilmoitetaan resurssien vähäisyys kovenevassa kilpailussa. Kilpailulla tarkoitetaan tässä nuorten käymää kilpailua työelämään pääsystä, joka alkaa jo koulutuksen alueella (Jyrkämä, 1986). Myös Komonen (2001) tuo asiaa esille tekstissään sanoessaan, että työmarkkinoille pääsyn edellytyksenä on riittävä koulutus. Kilpailussa epäonnistuminen voi Jyrkämän (1986) mukaan tuottaa huonoa asemaa työmarkkinoilla ja samaan aikaan kilpailun koventuessa virheratkaisujen sekä epäonnistumisien luonne muuttuu pysyvämmäksi. Osa saattaa täten hylätä toivealansa koska eivät halua niin sanotusti pudota kilpailusta alkumetreilla (Komonen, 2001). Nuoret eivät Komosen (2001) mukaan myöskään halua tulla lukeutuneiksi syrjäytyneisiin, joka korostaa jälleen syrjäytymisen termin leimaavuutta.

Koulutukselliselle syrjäytymiselle on monenlaisia syitä. Muun muassa Rintanen (2000) on listannut muutamia riskitekijöitä: perherakennehäiriöt, kouluhäiriöt, ulkoinen ongelmakäyttäytyminen, taudit, asuinpaikkavaihdot sekä vanhempien sisarusten määrä. Koska osa koulutuksellisen syrjäytymisen riskitekijöistä viittaa yksilön kotiin ja perheeseen, voidaan Rintasen (2000) mukaan puhua tietynlaisesta ennustettavuudesta. Rintanen (2000) mainitsee esimerkiksi kouluhäiriöiden, nimenomaan ulkoisen ongelmakäyttäytymisen, omaavan ison yhteyden koulutuksellisen syrjäytymisen kehitykseen. Tämä on nähtävissä myös Kingin (2016) tutkimuksessa, jossa tutkittiin henkilökohtaisten traumojen yhteyttä koulutukselliseen syrjäytymiseen. Traumoiksi lueteltiin muun muassa kotiväkivalta, vanhempien päihteiden käyttö sekä perheen rikkoutuminen, ja nämä kaikki olivat yhteydessä koulutuksellisen syrjäytymisen kehitykseen. Kingin (2016) mukaan yhteys ilmeni esimerkiksi koulupoissaoloina sekä kodin tunne-elämän siirtymisenä koulunkäyntiin.

Koulutuksellinen syrjäytyminen on monitulkintainen asia, sillä esimerkiksi koulun keskeyttänyt ei välttämättä ole kokonaisvaltaisesti koko koulutuksen keskeyttäjä eikä tämän perusteella ole koulutuksellisesti syrjäytynyt (Komonen, 2001). Tällä tarkoitetaan Komosen (2001) mukaan sitä, että koulutuksen ulkopuolelle on voitu jättäytyä tietoisesti, esimerkiksi väärän alavalinnan takia, jotta voitaisiin pyrkiä vaikkapa toiseen koulutusohjelmaan. Tällöin on kyse Komosen (2001) mukaan niin sanotusta siirtymävaiheesta, sillä kun koulutuksen ovet jossain vaiheessa avautuvat, nämä siirtymävaiheesta olleet pudokkaat tai keskeyttäjät eivät

joudu tekemään uudelleenmäärittelyä esimerkiksi koulutuksen merkityksen suhteen, vaan he jatkavat opiskeluaan niin kuin se olisi itsestään selvä asia.

4.2 Miten koulutuksellista syrjäytymistä on pyritty ehkäisemään?

Koulutuksellisen syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja sen kehityksen pysäyttämiseksi on tehty monenlaisia hankkeita, joista tulen puhumaan myöhemmin. Hankkeiden lisäksi on tehty koulutuspoliittisia päätöksiä ja myös tällä hetkellä voimassa oleva perusopetuksen opetussuunnitelman (Opetushallitus, 2016) tiedostaa syrjäytymisen ongelman. Eniten syrjäytyminen ilmenee käsitteenä oppilaanohjauksen oppiaineessa. Näin syytä tutustua myös perusopetuksen opetussuunnitelmaan, sillä kuten olen maininnut, koulutuksellisen syrjäytymisen kehitys, voi saada alkunsa jo koulutuksen alemmilla asteilla. Opetussuunnitelma (Opetushallitus, 2016) määrittelee oppimisesta syrjäytymisen sivistyksellisten oikeuksien toteutumattomuutena. Nämä oikeudet nähdään tässä yhteydessä erottamattomana osana hyvän elämän rakentamiseen ja niiden toteutumattomuus luo uhkaa terveelle kehitykselle ja kasvulle. Sivistyksellisten oikeuksien toteutumista, eli syrjäytymisen ehkäisyä, on pyritty tuottamaan muun muassa joustavalla perusopetuksella, jolla on pyritty tukemaan jatkokoulutuksen ja työn kentältä syrjäytymisuhan alla olevia 7-9 -luokkalaisia oppilaita (Opetushallitus, 2016). Koulu ei toimi tässä yksin, vaan moniammatillinen yhteistyö on tässä yhtenä työvälineenä (Opetushallitus, 2016).

Tutustuin tutkielman aikana pariin koulutuksellisen syrjäytymisen ehkäisyksi toteutettuun hankkeeseen. Tuorein tutustumistani oli Sanna Toiviaisen (2019) väitöskirjassa esittelemä Pohjois-Karjalan Ohjaamossa toteutettu hanke. Vertailun vuoksi tutustuin myös vanhempaan AKVA-koulutuslinjaan, jonka tarkoituksena oli myöskin ehkäistä ja pysäyttää koulutuksellisen syrjäytymisen kehitystä (Poukkanen & Veivo, 1996). Yhteistä näillä kahdella oli se, että kummassakin hankkeessa tukeudutaan henkilökohtaiseen ohjaukseen, mikä ei sinänsä ole yhtään yllättävää. Aidot kohtaamiset tuntuvat olevan tärkeitä sellaisille nuorille aikuisille, jotka eivät tiedä mistä pitäisi aloittaa ja mihin suunnata. Ohjaus on tarpeellista myös koulutuksessa opiskeleville, sillä korkeammalla koulutusasteella vastuu opiskelusta siirtyy yhä enemmän yksilölle itselleen. Erona kahden tutustumieni hankkeiden välillä oli, että AKVA-koulutuslinja keskittyi pääasiassa jonkun terveydellisen syyn tai kehitysvamman omaavien nuorten tukemiseen (Poukkanen & Veivo, 1996). Nykyään toiminnassa oleva VALMA-koulutus, taasen on laajentanut kohderyhmäänsä koskemaan

myös niitä, joilla ei ole mitään terveydellistä syytä, joka altistaisi heidät koulutukselliselle syrjäytymiselle. Kohderyhmään on lueteltu kaikki sellaiset nuoret, joilta puuttuu toisen asteen koulutus. Kohderyhmä tuntui olevan laajempi myös Ohjaamo-hankkeessa (Toiviainen, 2019).

Ohjaustyössä tapahtuva ammatillinen yhteistyö eikä myöskään onnistunut ohjaus itsessäänkään, ole kuitenkaan yksinkertaista eikä koskaan täysin jännitteistä vapaata, sillä se tapahtuu aina institutionaalisten rakenteiden sisällä (Mäkinen & Halonen, 2017). Tämä aiheuttaa sen, että tukijärjestelmät voidaan Mäkisen ja Halosen (2017) mukaan nähdä nuoren näkökulmasta jäykkinä ja nuorien omien tarpeiden ohittamisena. Tarjotut vaihtoehdot voivat olla ristiriidassa nuoren omien tarpeiden näkökulmasta. Hankkeiden aikana toteutetun tuen varjopuolena on myös se, että saatu tuki sekä kohtaamiset ovat väliaikaisia ja tällä voi olla Halosen ja Mäkisen (2017) mukaan paljon haitallisia vaikutuksia, sillä projektin loppuessa nuoren usko julkisiin palveluihin voi hiipua. Aidot kohtaamisetkin vaativat paljon aikaa, ja välillä instituution tuomat rajat eivät anna tarpeeksi liikkumatilaa, jotta vahva luottamus voisi syntyä asiantuntijan ja nuoren välillä (Mäkinen & Halonen, 2017). Mäkinen ja Halonen (2017) puhuvatkin artikkelissaan julkisten palveluiden ”Januskasvoisuudesta”, jolla he viittaavat Roomalaisen mytologian kaksikasvoiseen Janus-jumalaan. Janus on alkujen ja loppujen, menneisyyden ja tulevan sekä välitilan jumala ja kuvastaa ehkä juuri tällä tavalla nuorten suhtautumista julkisiin palveluihin (Mäkinen & Halonen, 2017).

Yhteenvetona voisi todeta, että aidot kohtaamiset, nuoren oma aktiivisuus ja halu muutokseen, luottamus, asiantunteva tukeminen ja ohjaus, ovat koulutuksellisen, sekä elämän muiltakin kentiltä tapahtuvan syrjäytymisen ehkäisyssä avainasemassa (Toiviainen, 2019). Isojen päätösten tekeminen ikävaiheessa, joka sisältää muutenkin isoja muutoksia sekä yksilöön kohdistettuja odotuksia, voi olla ylitsepääsemättömän vaikeanoloista ja siksi Toiviaisen (2019) mukaan tarvitsemme erilaisia tukimuotoja, joihin pitäisi olla matala osallistumiskynnys kaikille tukea kaipaaville. Tukea pitäisi olla saatavilla myös sellaisille, jotka välttelevät tapaamisia sekä yhteydenottoa joko sen vuoksi että he häpeävät omaa tilannettaan tai omaavat jonkinlaisia sosiaalisia pelkoja (Toiviainen, 2019). Tällöin Toiviaisen (2019) mukaan itse ammattilaisen on otettava tavoitteleva sekä aktiivinen rooli tuettavaa nuorta kohtaan. On myös muistettava tukevien palveluiden Januskasvoisuus: kun nuori hakeutuu tuen ääreen, hän voi saada kokemuksen kuulluksi tulemisesta ja hyväksynnästä, mutta nuori voi myös kokea toiseutta ja leimautuvuutta (Mäkinen & Halonen, 2017).

4.3 Miten koulutuksellinen syrjäytyminen näkyy korkeakoulussa?

Koulutuksellinen syrjäytyminen on kehittyvä prosessi, joka voi saada alkunsa jo varhaisilla koulutusasteilla (Siljander, 1996; Vilppola, 2007). Korkeakoulutuksessa koulutuksellinen syrjäytyminen vaikuttaisi näyttäytyvän opintoihin kiinnittymisen vaikeutena, opintojen keskeyttämisenä sekä opintojen suorittamatta jättämisenä (Ursin ym., 2011). Christie, Munro sekä Fisher (2004) ovat tutkimuksessaan tutkineet yliopistopudokkaiden syitä tutkinnotta jäämiseen. Tähän ovat syynä esimerkiksi yhdistelmät erilaisista vaikeuksista. Tällaisia vaikeuksia ovat esimerkiksi väärät valinnat opintojen tai yliopiston suhteen, opiskelijaelämään sopeutumattomuus, negatiiviset havainnot korkeakoulun ympäristöstä tai taloudelliset vaikeudet (Christie ym., 2004). Nämä eivät yksin selitä miksi opinnoista pudotaudutaan, mutta usein kyse on kasautuvista ongelmista. Väärän koulun valintaa syynä pitävät toteavat yleensä ympäristön olevan heille sopimaton ja ilmapiiriä pidetään myös ikävänä (Christie ym., 2004).

Caglar (2013) tutki syrjäytymistä kasvatusalan opiskelijoiden keskuudessa sekä heidän suhtautumistaan opettajan ammattiin. Vaikka tutkimuksen kohteena olivatkin tietyn alan opiskelijat, näin silti aiheen mielenkiintoisena, vaikka pääosin olen keskittynyt tutkimaan asiaa aloja erittelemättä. Tuloksista kävi ilmi pientä sukupuolijakaumaa siinä, että miesopiskelijat tunsivat herkemmin syrjäytymisen tunteita kuin naiset (Caglar, 2013). Caglar (2013) pohti että syynä tähän saattoi olla se, että naisopiskelijat omasivat enemmän sosiaalisia rooleja sekä suhtautuivat alaan myönteisemmin eivätkä omannet myöskään suuria odotuksia sitä kohtaan. Tämä oli kuitenkin pienessä ristiriidassa siihen, että tutkittaessa pelkästään suhtautumista opettaja-alaan, miesten näkökulmat ovat positiivisempia kuin naisten (Caglar, 2013).

Korkeakoulutuksesta ulosjääminen ei kuitenkaan välttämättä aina ole syrjäytymisprosessin syytä vaan voi olla myös tietoisesti tehty, vapaaehtoinen valinta (Komonen, 2001; Ursin ym., 2011). Vapaaehtoisen keskeyttämisen syynä voi olla esimerkiksi se, että ala jollen on päästy, ei olekaan se mille alun perin on haluttu tai sitten halutun alan sisältö ei olekaan vastannut odotuksia (Komonen, 2001). Tällöin ei voida sinänsä puhua syrjäytymisestä, vaikka korkeakoulun näkökulmasta yksilö syrjäytyisikin korkeakouluopinnoista. Tällä valinnalla voidaan kuitenkin nähdä olevan myös positiivisia tuloksia, esimerkiksi koulutusyksikköä tai alaa vaihtamalla voidaan saada takaisin kadotettu motivaatio (Ursin ym., 2011). Opiskelija on voinut saada myöskin työpaikan, jonka vuoksi hän lakkauttaa opinnot kokonaan. Tämä

nähdään kuitenkin koulutusjärjestelmän kannalta huonona, sillä opiskelupaikkojen tyhjäksi jääminen tietää taloudellisia menetyksiä. Ursin ja muut (2011) toteavat myös, että yksilökin voi kohdata pidemmällä aikavälillä tilanteen, jossa hän ei korkeamman koulutuksen puuttuessa voi edetä työurallaan. Voittaisiin siis todeta, että koulutuksellisen syrjäytymisen aiheuttamat vaikutukset ovat nopeammat itse korkeakoululle kuin opintonsa omasta päätöksen seurauksena lakkauttavalle yksilölle (Ursin ym., 2011).

Koulutuksellinen syrjäytyminen korkeakoulussa näkyy siis monella tavalla, vaikka aina ei olekaan sinänsä kysymys syrjäytymisestä, jos katsotaan asiaa yksilön näkökulmasta. Merkitystä on siis sillä, kuka määrittelee syrjäytyneen opiskelijan (Ursin ym., 2011). Koulutusjärjestelmän kannalta kyse on taloudellisesta tappiosta, kun opiskelijat eivät valmistukaan syystä tai toisesta. Yksilön kannalta korkeakoulusta syrjäytyminen voi johtaa tyytymiseen alempaan koulutusasteeseen tai alempiin työtehtäviin, mutta toisaalta yksilö voi myös päätyä uusiin opintoihin ja saattaa opinnot loppuun toisella alalla (Ursin ym., 2011).

5 Yhteenveto ja pohdinta

Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena oli pyrkiä määrittelemään koulutuksellista syrjäytymistä, sen ehkäisyä sekä sitä miten se näyttäytyy korkeakoulussa. Syrjäytyminen on itsessään prosessinomainen, kehittyvä ei-toivottu ilmiö yksilön elämässä, missä ajaudutaan ulkopuolelle esimerkiksi kokonaan normaaliksi katsotusta elämäntavasta (Siljander, 1996). Koulutuksellinen syrjäytyminen nähdään jopa keskeisimpänä tekijänä totaalissa syrjäytymisessä, koulutuksen ollessa yksi elämän keskeisempiä sosiaalisia instituutioita, jonka kautta integroidutaan ympäröivään yhteiskuntaan (Siljander, 1996). Korkeakoulussa koulutuksellinen syrjäytyminen näkyy opintojen etenemättömyytenä ja niihin kiinnittäytymisen vaikeutena sekä opiskelun lakkauttamisena (Ursin ym., 2011). Koulutuksellisen syrjäytymisen syinä nähdään muun muassa joko peruskouluasteelta alkaneet vaikeudet, yksilön vaikeudet sopeutua korkeakoulun maailmaan, väärät koulutusvalinnat, kotona esiintyvät ongelmat perheessä tai näiden yhdistelmät (King, 2016; Christie ym., 2004).

Tutkielman päämäärä oli kuitenkin ilmiön ymmärtäminen käsitteen kautta ja siinä koen onnistuneeni hyvin. Työhön saatiin tiukan aikataulun puitteissa paljon hyvää teoriaa vanhemmista lähteistä, sekä myös uudemmissa. Alun perin tutkimuskysymykset olivat hiukan erilaiset, mutta ensimmäinen kysymys kuitenkin pysyi samana. Tutkimuskysymysten muokkaaminen auttoi kuitenkin työn etenemisessä, ja muokkaamisen aiheuttikin aineisto itse, sillä aineistosta ilmaantui vastauksia kysymyksiin, joita ei alun perin ollut asetettu, mutta ne selvensivät asioita paremmin. Ensimmäiseksi kunnolliseksi tutkimustyöksi, työ onnistui aikataulun puitteissa hyvin. Syrjäytymisen ehkäisyn osuus jäi ehkä hiukan pintapuoliseksi, mutta aiheeseen sopisikin ehkä paremmin empiirinen tutkimus kuin kirjallisuuskatsaus. Onnistuin kuitenkin vertaamaan vanhaa sekä tuoretta tutkimustietoa onnistuneista tukihankkeista, ja koen sen ansiokkaana, sillä uusin lähde oli vasta ilmestynyt.

Yhdeksi haasteeksi muodostui kansainvälisten lähteiden löytyvyys sekä etenkin saatavuus, sillä aiheeni tuntui olevan varsin tuore. Lisäksi rajaukseni keskittyä korkeakouluissa esiintyvään koulutukselliseen syrjäytymiseen, loi myös omat haasteensa sopivan aineiston löytämiseen. Syyni keskittyä korkeampaan koulutusasteeseen olivat kuitenkin mielestäni perusteltuja. Tästä esimerkkinä vaikkapa Sirosen (2019) artikkeli, johon viittasin johdannossa. Myös osa suomalaisista lähteistä keskittyi koulutuksellisen syrjäytymisen esiintymiseen nuoremmassa ikäluokassa. Löysin kuitenkin kaikenlaisia lähteitä, joista pystyin

kokoamaan hyviä rakennuspaloja aiheeseen, vaikka kaikkien löytämieni tutkimuksien aiheet eivät välttämättä täysin vastanneet tämän tutkielman näkökulmia.

Koulutuksellinen syrjäytyminen ei itsessäänkään osoittautunut yksinkertaiseksi ilmiöksi ja sama koskee myös sen ehkäisyä ja tukitoimia, kuten kävi ilmi esimerkiksi Mäkisen ja Halosen (2017) tekstistä. Koulutuksellinen syrjäytyminen näyttäytyy korkeakoulussa kirjallisuuskatsauksenkin jälkeen moninaisena ilmiönä eikä syrjäytymisen käsitteeseen ole sinänsä yksinkertainen. Tämän vuoksi on edelleen parempi, että syrjäytymistä tutkittaessa sen käsite määritellään tutkimuksen näkökulman mukaisesti (Siljander, 1996). Koulutuksellisen syrjäytymisen ilmiön moninaisuuden osoittaa myös se, että koulutuksellisen syrjäytymisen kriteerit täyttävää yksilöä, ei esimerkiksi voida kriteerien täyttymisen jälkeenkään todeta koulutuksellisesti syrjäytyneeksi. Koulutuksesta syrjään on voitu jäädä esimerkiksi tietoisien valinnan kautta, odottamaan pääsyä haluttuun koulutukseen vaikkapa alanvaihdon vuoksi, jolloin tilanne tulkitaan syrjäytyneisyyden sijasta siirtymävaiheeksi (Komonen, 2001; Ursin ym., 2011). Tässäkin asiassa on kuitenkin mielestäni otettava huomioon se, että esimerkiksi pitkittynyt siirtymävaihe, ei välttämättä tee hyvää ihmisen mielenterveydelle. On myös hyvä ottaa huomioon se, onko tarkastelun kohteena yhteiskunnallisesti tarkasteltu tila, vaiko yksilön omat tuntemukset. Koulutuksellisen syrjäytymisen ja mielenterveyden yhteyttä yksilön näkökulmasta voisi olla mielenkiintoista tutkia myöhemmin.

Valikoituminen, sekä syrjäytyminen, ovat molemmat prosesseja, joiden näen liittyvän toisiinsa esimerkiksi niin, että koulutukselliseen syrjäytymiseen on voitu ajautua, kun on jouduttu pääsykokeiden valikoitumisprosessin ulkopuolelle. Toisaalta kuten Rintanenin (2000) ilmaisee, koulutuksesta ulosjääminen voi olla myös itsenäinen päätös eikä prosessin jälkeinen seuraus, jolloin kyse ei sinänsä ole syrjäytymisestä, vaikka jotkut sen kriteerit täytyisivätkin. Sillä kuten aiemmin totesin viitaten Jahnukaisen (1999) tekstiin, vaikka joltain elämän kentältä jouduttaisiinkin syrjään, se ei tarkoita, että syrjäytymisen prosessi välttämättä leviäisi muille osa-alueille. Esimerkiksi koulutuksesta tai työttä jääminen, voi aiheuttaa vaikkapa harraste-elämän parantumiseen ja sitä kautta elämä voi alkaa tuntua mielekkäämmältä ja harraste voi kehittyä jopa elinkeinoksi. Kuitenkin huoli, jota syrjäytymistä ja sen eri muotoja kohtaan kohdistetaan, on aiheellista.

Isoimmaksi asiaksi syrjäytymisen ehkäisyn sekä syrjäytyneiden tukemisessa, osoittautui nähdäkseni aito kohtaaminen asiantuntijoiden ja tuettujen henkilöiden välillä sekä ohjaukseen hakeutuneen oma aktiivisuus (Toiviainen, 2019). Kun ihminen tuntee tulevansa aidosti

kuulluksi ja ymmärretyksi, saadaan rakennettua luottamusta asiantuntijan ja tuettavan välillä. Luottamuksen kautta pystytään rakentamaan toimivaa ohjausta, joka toimii juuri tällä henkilöllä. Kuitenkin aina ohjaus ei onnistu halutulla tavalla, luottamuksen rakentaminen vie aikaa ja joskus ohjaustyö voi olla hyvinkin jännitteistä instituutioympäristön takia. Tämä vaikuttaa ohjauksen jäykkyyteen ja siihen, että ohjaukseen ei välttämättä edes haluta hakeutua (Mäkinen & Halonen, 2017). Ohjauspalveluihin hakeutuminen voi myös tuntua hakijasta leimaannuttavalta ja ohjaus voi myös olla luonteeltaan lyhytkestoista, joka voi aiheuttaa tilanteen alamäen jatkumisen esimerkiksi ohjaamiseen keskittyneen projektityön päätyttyä.

Instituutioiden sisäisten ohjaus- ja tukipalveluiden ”Januskasvoisuus” herätti myös ajatuksia siitä, että vaikka tukea on saatavilla, sen toimiminen ei ole niin yksinkertaista. Mäkisen ja Halosen (2017) käyttämä Janus-vertaus on onnistunut vertaus esimerkiksi silloin kun puhutaan tukipalveluihin hakeutumisesta. Toisaalta palveluihin hakeutuminen on hyvä asia, tukea tarvitsevalla on tällöin mahdollisuus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi, mutta toisaalta tuen äärelle hakeutuminen voi myös tuntua leimaavalta ja aiheuttaa toiseuden kokemuksia. Äärimmillen vietynä tällainen kehityssuunta voi ajaa hakijan pois tuen luota. Mutta Januksen omatessa myös toisenlaiset kasvot, tukea tarvitseva voi tuen kautta saavuttaa myös myönteisemmän tulevaisuuden. Tästä näkökulmasta päätin, että esimerkiksi toiseuden tunnetta ei välttämättä koetakaan ja sen sijaan tunnetaankin kuuluvuutta johonkin ja parhaassa tapauksessa aikaisemmat ”luuserin” ja ”häviäjän” tittelit pyyhkiytyvät pois.

Tutkielman luotettavuus on taattu käyttämällä oikeanlaisia lähteitä ja toissijaisia lähteitä välttämällä. Lähteisiin on viitattu niitä kunnioittavalla tavalla ja ne on kirjattu ylös huolellisesti, jotta tätä tutkielmaa lukevat voivat hyötyä niistä myöhemmin. Eettisiä kysymyksiä pohdittaessa ei tarvitse tämän tutkimuksen kohdalla miettiä esimerkiksi tutkimukseen osallistujien vapaaehtoisuutta, sillä empiiristä aineistoa ei kirjallisuuskatsauksessa kerätä. Eettisyyttä tulee kuitenkin miettiä esimerkiksi internetlähteiden kohdalla, mutta tässä tutkielmassa käytetyt internet lähteet olivat kaikki vahvistettuja informaationsivustoja tai vertaisarvioituja artikkeleja sekä tutkimuksia.

Tutkielman yhtenä tavoitteena oli luoda teoriapohjaa seuraaviin tutkimuksiin ja tämä tavoite saavutettiin. Tätä teoriapohjaa laajentamalla on hyvä lähteä etenemään esimerkiksi kohti progradu tutkielmaa ja mielenkiinnon kohteita tutkimuskohteiksi on löytynyt jo muutama. Tutkimuksen aiheiksi aineiston pohjalta on kummunnut esimerkiksi koulutuksellinen syrjäytyminen yksilön näkökulmasta, sillä esimerkiksi korkeakouluopintojen keskeyttäminen

voi olla itse korkeakoulun näkökulmasta syrjäyttävä tekijä, mutta yksilö ei välttämättä koe itseään syrjäytyneeksi. Toisaalta olisi mielenkiintoista tutkia myös sitä, millaisia psyykkisiä vaikutuksia koulutuksellisella syrjäytymisellä voi olla. Tutkimusaiheeni osuu hiukan herkälle kohdalle ihmistieteissä, syrjäytyneisyyden omaavan leiman vuoksi. Tämän vuoksi progradu - tutkielmassa on keskityttävä eettisyyteen tarkasti, jos sama aihe kantaa sinne asti. En vielä tiedä, miten aineistonkeruu tulee pro-gradussani tapahtumaan, mutta oletettavasti joudun pohtimaan eettisiä kysymyksiä esimerkiksi mahdollisten haastattelukysymysten kohdalla. Vaikka toteuttaisin aineistonkeruun kyselylomakkeella, minun on asetettava kysymykset hyvin ja kunnioittavasti.

Yksi mielenkiintoinen tutkimusaihe voisi olla myös koulutusten sisäisten tukipalveluiden tutkiminen ja tukeen osallistuvien haastattelemine. Syyt miksi tuen äärelle ollaan koulutuksen sisällä hakeuduttu, olisivat mielenkiintoisia kartoittaa ja sen lisäksi tiedustella sitä, onko tuesta ollut hyötyä ja vastasiko hyöty odotuksia. Tuen piirissä olevilta voisi tiedustella myös ovatko he kokeneet leimautuvuutta tuen äärelle hakeutuessaan vai onko kuuluvuuden ja ymmärretyksi tulemisen tunne olleet voimakkaampia. Tällä hetkellä näen tällaisen tutkimusaiheen olevan kaikista mielenkiintoisin ja ehkä toteutettavin.

Lähteet

- Brown, R. H. (2002). *Overcoming educational exclusion: PROD*. The American Behavioral Scientist (s. 1061-1087) United States: Thousand Oaks.
- Caglar, C. (2013). The Relationship between the Levels of Alienation of the Education Faculty Students and Their Attitudes towards the Teaching Profession. *Educational sciences: Theory and Practice* 13:3 (s. 1507-1513) Uskudar-Istanbul: Educational Consultancy, Ltd.
- Christie, H., Munro, M. & Fisher, T. (2004). Leaving university early: exploring the differences between continuing and non-continuing students. *Studies in higher education*, 29:5, (s. 617-636) Haettu 11.7.2019 osoitteesta:
<https://doi.org/10.1080/0307507042000261580>.
- Erikson, E. (1983). *Identity: Youth and Crisis*. London: Faber and Faber
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita*. 15.uud. p. Hämeenlinna: Kirjaryhmä Oy.
- Jahnukainen, M. (1999). Koulutuksellinen syrjäytyminen ja sen ehkäiseminen yläasteen ja toisen asteen nivelvaiheessa Teoksessa Työministeriö *AVO 1998 Ammatinvalinnanohjauksen vuosikirja* (s. 75-84) Helsinki: Oy EDITA Ab.
- Jyrkämä, J. (1986). Nuoret sivuraiteelle? Nuorisosta, syrjäytymisestä, yhteiskunnasta. Teoksessa: A. Mikkola, (toim.), *Suomalaista nuorisotutkimusta. Tutkijoiden puheenvuoroja*. Nuorisopoliittinen kirjasto ja tietopalvelu. Tutkimuksia ja selvityksiä 1:86, (s. 37–58). Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus ry.
- King, H. (2016). The connection between personal traumas and educational exclusion in young people's lives. *Young: Nordic Journal of Youth Research* vol. 24:4 (s. 342-358) London: Sage Publications Ltd.
- Komonen, K. (2001). Koulutusyhteiskunnan marginaalissa? Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallinen osallisuus. 1. p. Joensuu: Joensuun yliopisto
- Lämsä, A-L. (2009). Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Oulu: Oulu University Press.
- Mäkinen, S. & Halonen, T. (2017). Januskasvoinen portinvartija: ohjaus tukena ja kontrollina julkisissa palveluissa Teoksessa S. Toiviainen (2019) *Suhteisia elämänpolkuja – yksilöiden elämänhallintaa? Koulutuksen ja työn marginaalissa olevien nuorten toimijuus ja ohjaus*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura Ry. Nuoriso-tutkimusverkosto.

- Natri, S. & Tiessalo, P. (2019). 27 tapaa, joilla hallitusohjelma vaikuttaa nuoriin: Ehkäisy maksuttomaksi, energiajuomille ikäraja, oppivelvollisuus täysi-ikäiseksi asti. Haettu 3.6.2019 osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-10812867>.
- Nuorisotakuu. (2019). Nuorisotakuu auttaa eteenpäin. Haettu 25.6.2019 osoitteesta: <https://nuorisotakuu.fi/tietoa-nuorisotakuusta>.
- Opetushallitus. (2019). Ensikertalaiskiintiö. Haettu 20.5.2019 osoitteesta: <https://opintopolku.fi/wp/valintojen-tuki/yhteishaku/korkeakoulujen-yhteishaku/ensikertalaiskiintiö/>.
- Opetushallitus. (2016). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 4.p. Helsinki: Next Print Oy.
- Opintopolku. (2019). Ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus (VALMA), 60 osaamispistettä. Haettu 27.6.2019 osoitteesta: <https://opintopolku.fi/app/#!/koulutus/1.2.246.562.17.22539640627>.
- Poukkanen, P. & Veivo, L. (1996). Ammatilliseen koulutukseen valmentavan AKVA-linjan interventiomahdollisuudet nuorten syrjäytymiskehitykseen Teoksessa P. Siljander & V-M. Ulvinen (toim.), *Syrjäytymisestä selviytymiseen – Vaikeuksien kautta elämänhallintaan*. (s. 143-159). Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita.
- Rinne, R., Haltia, N., Nori, H. & Jauhiainen, A. (2008). Yliopiston porteilla – Aikuiset ja nuoret hakijat ja sisään-päässeet 2000-luvun alun Suomessa. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rintanen, H. (2000). Terveys ja koulutuksellinen syrjäytyminen nuoren miehen elämäkulussa. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Ursin, J., Rautopuro, J. & Välimaa, J. (2011). Opiskelijoiden syrjäytymisriski korkeakoulupoliittisessa keskustelussa. Teoksessa M. Mäkinen, V. Korhonen, J. Annala, P. Kalli, P. Svärd & V-M. Värri (toim.), *Korkeajännityksiä - Kohti osallisuutta luovaa korkeakoulutusta* (s. 19-35). Haettu 15.7.2019 osoitteesta: <http://urn.fi/urn:nbn:uta-3-948>.
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? – Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan Yliopisto. Haettu 9.8.2019 osoitteesta: https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf.
- Siljander, P. (1996). Syrjäytyminen – aatteiden murroksen kriisi Teoksessa P. Siljander & V-M. Ulvinen (toim.), *Syrjäytymisestä selviytymiseen – Vaikeuksien kautta elämänhallintaan*. (s. 7-14) Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita.

- Siironen, S. (2019). OECD vaatii Suomea kiinnittämään huomiota heikoimmassa asemassa oleviin nuoriin: korkeakoulujen pääsykokeet uudistettava ja tukijärjestelmää yksinkertaistettava. Haettu 10.5.2019 osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-10770186>.
- Takala, M. (1992). >>Kouluallergia>> – yksilön ja yhteiskunnan ongelma. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Toiviainen, S. (2019). Suhteisia elämänpolkuja – yksilöiden elämänhallintaa? Koulutuksen ja työn marginaalissa olevien nuorten toimijuus ja ohjaus. Helsinki: Nuorisotutkimusseura Ry. Nuorisotutkimusverkosto.
- Tutkimuseettinen Neuvottelukunta. (2013). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Haettu 27.5.2019 osoitteesta: https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf.
- Vilppola, T. (2007). Reaalipedagoginen toimintaprosessi – sosiaalipedagogisen työn sovellus koulutuksesta syrjäytymässä olevien nuorten kokonaisvaltaisessa tukemisessa. Oulu: Oulu University Press.